

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА НА ЗАХОДІ

Ю.В. Косенко,

Сумський державний університет, м. Суми

У статті розглядаються питання значущості сучасних перекладацьких студій на Заході. Підготовка перекладачів передбачає процедуру щодо подолання труднощів у майбутній професії.

Ключові слова: перекладач, перекладознавство, сучасні перекладацькі студії, перекладацька традиція.

Широкий обмін інформацією між народами світу потребує постійного перекладу різних повідомлень, статей, віршів, книг тощо. Це питання завжди буде **актуальним** тому, що розбіжність систем понять, якісна та кількісна своєрідність мовних систем, синкретизм слова з його складною змістовною структурою, відмінність у етнічних стереотипах різних народів, комплексний характер комунікативного завдання, фактор часу, який розділяє оригінал і його транслят, соціологічні аспекти акту комунікації – все робить процес перекладу (предмет) творчим процесом, а перекладача (об'єкт) – творцем.

Важливість професії перекладача в епоху глобалізації перебільшити неможливо. Із зростанням числа контактів між людьми, що розмовляють різними мовами, зростає потреба у кваліфікованих перекладачах. Підвищується авторитет цього виду діяльності в світі. Вже не з'являється книжок на Заході, де ім'я перекладача не стояло б на титульному аркуші під назвою роману. Відповідно до законодавства багатьох країн, "переклад повинен супроводжуватись ім'ям перекладача" [1, 146]. Більше того, деякі теоретики і практики перекладу, наприклад, Езра Паунд, стверджують, що в процесі перекладу, особливо поезії, з'являється новий, оригінальний твір. До цього приєднується поет і перекладач Борис Пастернак. "Переклади нездійсненні, тому що головна привабливість художнього твору є в його неповторності. Як же може повторити її переклад? Переклади мислимі, тому що в ідеалі і вони повинні бути художніми творами і при спільності тексту ставати на один рівень з оригіналами своєю власною неповторністю" [2, 161].

Але хто ж такий є насправді перекладач? Можна, недовго розмірковуючи, сказати, що кожен, хто спілкується, є перекладачем. Але це не зовсім так. Наприклад, згідно з наступним визначенням "перекладач - це двомовний посередник між одномовними учасниками спілкування з двох різних мовних суспільств" [3, 28]. Перекладач, як і будь-яка людина, що спілкується, живе у світі відчуттів, сприймає зовнішні подразники - в даному випадку - одиниці однієї мови - декодує їх і перекладає на іншу мову, тобто перекодує засобами іншої мови. Те, яким чином відбувається цей процес, не усвідомлюється самим перекладачем і не пояснено наукою. Проблеми кодування і декодування, пояснення вибору того чи іншого коду мовцями, саме процес обробки інформації є предметом психолінгвістики, соціолінгвістики, лінгвістики тексту.

Ще відносно зовсім недавно стосовно перекладу вважалося, що він своєї науки мати не може [4, 12]. Авторитетна Encyclopedia Britannica згадує про переклад лише в самому кінці присвяченої мові статті й стверджує, що "в цілому переклад - це мистецтво, а не наука" [5, 570]. І хоча в статті, присвяченій лінгвістиці, говориться, що "головні проблеми перекладу були усвідомлені ще в античності й висловлені Св. Ієронімом, перекладачем славнозвісної латинської Біблії, Вульгати, з

давньоєврейських і грецьких оригіналів” [6, 68], поняття перекладознавства, або теорії перекладу, тут не подається.

На Заході до перекладознавства почали ставитися як до науки після конференції, яка відбулася 1976 року в місті Люмен, Голландія, де І. Івен-Зогар запропонував для обговорення полісистемний підхід до теорії літератури, а А. Лефевру було доручено сформулювати визначення перекладацьких студій [7, 124].

Існує також точка зору, що ми перебуваємо в пошуку інтегрованого, міждисциплінарного, різноманітного в методах і рівнях підходу до пояснення феномену перекладу. Цей підхід повинен стати частиною прикладної лінгвістики в найпершому значенні цього терміна, яка б охопила, крім цього, викладання і вивчення іноземних мов, лексикологію і лексикографію, патології мовлення, стилістику, планування мови [8, 360].

Поширені сьогодні системи машинного перекладу не виправдали повною мірою покладених на них сподівань - вони спроможні працювати більш-менш адекватно з технічними, а не з художніми текстами. Але вдосконалення подібних систем потребує ґрунтовних теоретичних розробок. Не менш актуальними є проблеми еквівалентності перекладу, визначення критеріїв оцінки результатів перекладання; потрібно, врешті, з'ясувати, чим є переклад - ремеслом чи мистецтвом.

Окрім згаданих вище різноманітних соціальних чинників, що ускладнювали створення і розвиток перекладознавства, є ще особливий міждисциплінарний статус цієї філологічної дисципліни, яка виокремилася на стикові лінгвістики, естетики, поезики, лінгвосоціології, лінгвокраїнознавства, психолінгвістики, історії літератури і ширше - загальної теорії культури.

Завдяки бурхливому розвитку обчислювальної техніки кожен перекладознавець може самостійно і досить швидко провести такі статистичні дослідження тексту, які ще десять років тому потребували багатомісячних зусиль наукових колективів. Це значно спростило і прискорило проведення наукових досліджень і дозволило багатьом практичним перекладачам долучитися до теоретичного осмислення актуальних проблем перекладознавства.

Роман Якобсон виділив три типи перекладу на основі семіотичного підходу: внутрішньомовний переклад, або перефразування, тлумачення словесних знаків тієї ж мови; міжмовний, або власне переклад, тлумачення словесних знаків іншої мови, міжсеміотичний переклад, або трансмутация, тлумачення словесних знаків за допомогою несловесних знакових систем. Зразком внутрішньомовного перекладу слугують різноманітні адаптації художніх творів - від “Подорожі Гуллівера”, адаптованої для дітей, до Шекспірового “Гамлета”, втиснутого в одну сторінку комікса; міжсеміотичний переклад блискуче ілюструє Кармен - спершу повість Меріме (словесна знакова система), потім несловесні системи - опера Бізе, балет Щедрина, що переходять у словесні, зокрема, поетичний жанр - Кармен Цветаєвої і, врешті, численні кіно- і мультиплікаційні версії [9, 18].

За словами перекладача з української, лауреата премії імені Дм. Нитченка, професора Пенсільванського університету Майкла Найдана, на Заході теорія перекладу особливо потужно розвивалася протягом минулого десятиліття, і її розвиток відчувається паралельно з розвитком інших галузей, які, у свою чергу, впливають на неї, - лінгвістики (з якої перекладознавство починалося як наукова дисципліна), постструктуралізму, семіотики, теорії комунікації, культурології, антропології, постколоніальних студій, феміністичної критики, глобалізації і багатьох інших галузей і підгалузей.

З початку 1990 років професор Університету штату Техас Андре Лефевр був найяскравішою фігурою у перекладознавстві Заходу. Ще 1990 році разом із Сюзан Баснет вони “намагалися довести, що вивчення практики перекладу пройшло формальну, тобто лінгвістичну стадію і перейшло до ширших проблем контексту, історії і звичаїв” [7, 126].

Професор і перекладач з італійської в Університеті Темпл Лоренс Венуті перебрав місце Лефевра як визнаного лідера в цій галузі наукових досліджень - принаймні в художньому перекладі і культурології. Сам Венуті у своїх працях залишає традиційні мовні проблеми перекладу лінгвістиці. Як він сам каже про це в передмові до антології перекладознавства ХХ сторіччя, *The Translation Studies Reader*, щодо принципів підбору авторів і дискусій з редактором-консультантом Моною Бейкер: “Вона - вчений-перекладознавець і має лінгвістичну освіту; я працюю в сфері літературної критики і культурології” [10, 3].

Історію перекладознавства Венуті пропонує розглядати як “зміну співвідношення між відносною автономністю перекладеного тексту та діями перекладача і двома іншими концепціями: еквівалентністю і призначенням (*equivalence and function*) [11,1]. Антологія ця є доброю ілюстрацією відсутності теоретичної співпраці в перекладознавстві Заходу і Сходу. З 30 її авторів лише І. Лівій і Р. Якобсон мають відношення до так званої “радянської школи перекладу”, яка майже цілком проігнорована в сучасному англomовному перекладознавстві. Натомість багато захоплюючих праць в галузі перекладацьких студій створюються в країнах, які зараз знаходяться у стадії постколоніального розвитку.

Хоча потрібно віддати належне західній славістиці, в якій береться до уваги внесок радянських перекладачів і перекладознавців у світову науку про переклад. “Немає сумніву, що радянська школа проклала дорогу до сучасного мистецтва перекладу у світі, але сьогодні ні в теорії, ні в практиці не існує великої різниці між радянською школою і рештою світу [12, 236].

У 1990 роках у критичній думці Заходу фактично відбувся перехід від переважно лінгвістичного аналізу перекладених текстів до багатослівних досліджень різних напрямків, особливо з культурології. Така загальна демократизація перекладознавчих студій є основною причиною швидкого розростання галузі за такий короткий час.

У своїй праці *The Scandals of Translation* Венуті приділяє багато уваги статусові перекладача, його безправності, залежності водночас від автора твору, який перекладається, і від замовника перекладу. “Переклад зганьблений як форма письменництва, йому заважає закон про авторське право, його принижують наукові установи, експлуатують видавці і корпорації, уряди і релігійні організації” [11, 236]. Наводяться приклади сваволі як перекладацької (перший перекладач Борхеса англійською; переклад роману “Ім'я троянди” У. Еко, з якого вилучено 12 сторінок оригіналу; японська література, що до недавнього часу була представлена лише певними авторами), так і авторські переклади (переклади Кундери). Венуті привертає увагу до того, як мало іноземної літератури перекладається англійською, хоча водночас найбільше перекладається саме з англійської.

Відомий британський літературний критик Піко Айер якось звернув увагу на те, що “Британська імперія одержує письмовий удар у відповідь, оскільки колишні британські колонії починають захоплювати саму душу англійської літератури, доповнюючи при цьому англійську мову яскравими барвами, незвичною метрикою та чужоземним світоглядом” [13, 46]. Ідеться про численних авторів з колишніх британських колоній, які своїми англomовними творами виходять на книжковий ринок колишньої метрополії, отримуючи найпрестижніші британські літературні премії.

Частиною цих стосунків є і так званий постколоніальний переклад. Як і у випадку з англомовною постколоніальною літературою, перекладач мусить дати раду великій кількості реалій життя країн так званого третього світу, до того ж перед ним особливо актуально стоїть проблема вірогідності. Щоб бути вірогідним, перекладач мусить передавати навіть такі культурні та мовні елементи, які можуть викликати труднощі для сприйняття читачем. Ця проблема актуальна вже не одну сотню років і цікаво, в зв'язку з цим, згадати зворотний процес при перекладах Біблії на мови колоній, коли біблійні тексти були адаптовані до реалій тієї чи іншої культури.

Непересічною особистістю в культурологічних студіях є англійська перекладачка “Грамотології Дерриди” Т.Ч. Співак. Вона закликає колег зосередитися на ролі жінки в історії. Критикуючи “фалоцентричну” (як імперіалістичну, так і марксистську) інтерпретацію історії, Співак звинувачує “буржуазних” західних феміністів у співучасті з міжнародним капіталізмом у пригнобленні й експлуатації жінок у країнах третього світу. Таким чином, Т.Ч. Співак яскраво представляє одночасно як постколоніальний, так і інший погляд на перекладознавство як культурологічну дисципліну з точки зору гендерних студій [15]. Гендерний напрямок пов'язаний з поширенням фемінізму і, за словами перекладачки з Канади Ш. Саймон, виник у 1986 році в Канаді під час конференції з художнього перекладу як частина діяльності канадських перекладачок-феміністок [14]. Ш. Саймон звертає увагу на те, що сучасний світ є до такої міри під пануванням чоловіків, що й мова граматично організована таким чином, аби підтримувати пригноблення жінок. Якщо в мовах, які мають граматичну категорію роду, ця перевага чоловічого над жіночим є очевидним, то в англійській його повноцінно замінює “психологічний”, або “метафоричний” рід [14, 40].

Головною проблемою, яка привернула увагу сучасних перекладацьких студій, є давня думка, що була запропонована німецьким філософом ХІХ ст. Фрідріхом Шлейєрмахером у його статті “Про різні методи перекладу”, де обстоюється “очуження” (foreignization) перекладу замість того, що Венуті називає “одомашненням” (domestication) цільовими культурними і їхніми мовами. Венуті разом з іншими постколоніальними вченими відчуває, що перекладачі на англійську повинні зосередитися на недостатньо представлених культурах і авторах і якнайкраще представити ці культури через засоби висловлювання їхніх народів. Таким чином, переклад, на його думку, повинен читатися як переклад з притаманними йому химерними й дивними речами, а не бути схожим на відшліфовану роботу, яка начебто первісно була написана мовою перекладу. Подібно до будь-якої теорії, що претендує відповісти на всі питання і бути цілком придатною для всієї галузі, ця точка зору щодо надання переваги “очуженню” має як своїх прихильників, так і противників. Табір прихильників “очуження” визначає виключну роль, яку багато “одомашнених” перекладів зіграли у світовій літературі і культурах в минулому - починаючи з так званої Біблії короля Якова.

“А вони й не знали, що Йосип їх розуміє, бо був поміж ними перекладач” [16, 46]. Саме так, уже в першій книзі Старого Заповіту, Книзі Буття, згадується професія перекладача.

Таким чином, час і стрімкі суспільні зміни в усьому світі вимагають розвитку перекладознавства. Сьогодні має бути терміново перекладено величезний масив як сучасної, так і вже засвоєної світовою спільнотою наукової і художньої літератури. Таке завдання потребує підготовки великої кількості кваліфікованих перекладачів, якісне навчання яких неможливе без розвинутого перекладознавства.

PROBLEMS OF TRANSLATION IN THE WEST

Yu.V. Kosenko

The article in question deals with analyses in terms of translation, their nature and velour in the West. The translators' training envisages the process of overcoming difficulties in would-be-profession.

Key words: *translator, translating, modern translation studies, translation tradition*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коломієць Л. Езра Паунд – ключова постать у теорії та практиці перекладу ХХ ст. // Всесвіт. - 2000. - №5-6. - С.146.
2. Пастернак Б. Об искусстве. – МОСКВА: ИСКУССТВО, 1990. - С. 161.
3. Bell R.T. Translation and Translating: theory and practice. - New York: Longman, 1991. - P.28.
4. Реформатский А.А. Лингвистические вопросы перевода // Иностранные языки в школе. - 1952. - № 6. - С.12.
5. Language // The New Encyclopaedia Britannica. Macro maedia. - Chicago, 1994. - Vol.22. - P. 570.
6. Linguistics // Ibid. - Vol.23. - P.68.
7. Bassnet, Susan and Lefevre, Andre. Op. cit. - P. 124 - 126.
8. Снігур С. Стан сучасного перекладознавства на Заході // Записки перекладацької майстерні. - Львів, 2002. - Т.3. - С.360.
9. Дзера О.В. Жанри художнього перекладу // Записки Перекладацької Майстерні. - Львів, 2000. - Т.1. - С.18.
10. The Translation Studies Reader / L. Venuti, ed. - London and New York: Routlege, 2000. - P.3.
11. Venuti, Lawrence. The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference. - London and New York: Routlege, 1998. - P.34.
12. Iyer, Pico. The Empire Writes Back // Time. – Feb.8, 1993. – P.46.
13. Simon, Sherry. Gender and Translation. – London and New York: Routlege, 1996. – P.1.
14. Spivak, Gayatri Chakravorty. The Politics of Translation // The Translation Studies Reader. – P.40.
15. Біблія, або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / Пер. І.Огієнка. – Київ: Нове життя, 1992. – С.46.

Надійшла до редакції 30 листопада 2009 р.